

שער חמישי - נזיקין

סימן כ

תיקון רכב בתקופת אחריות היצרן

ראשי פרקים

א. החיוב לתקן הנזק

ב. להזיק לכתחילה בגרמא ובהיזק שאינו ניכר

ראובן שכר רכב משמעון ללא ביטוח נזקי רכוש, וגרם לרכב נזק באופן שלא היה אנוס ויש לחייבו מן הדין. הואיל והרכב חדש ויש עליו אחריות של החברה (שלש שנים), חפץ שמעון לתקן את הרכב במוסד החברה או במוסד מורשה, שאל"כ ע"פ החוזה עם החברה, תפקע האחריות. ראובן טוען כי התיקון במוסד החברה יקר יותר, ואין עליו חיוב אלא לתקן את הרכב ואינו חייב לתקן במוסד החברה, ואף אם יגרם לשמעון נזק, הרי זה בבחינת גרמא בלבד והיזק שאינו ניכר.

א. החיוב לתקן הנזק

הרמב"ם בהל' טוען ונטען ה,ב כתב בהא דאין נשבעין על הקרקעות, דמי שחפר בשדה חבירו בורות שיחין ומערות והפסיד הקרקע, וטוען הניזק שחפר המזיק שתי מערות והמזיק מודה באחת וכופר באחת, או שהיה עד אחד שחפר והמזיק מכחישו, בכל אלו אין חיוב שבועה דאורייתא אלא רק שבועת היסט. ומקור הדין מהגמ' ב"מ ה,א דאיצטריך קרא למעט קרקעות משבועה אף דהוי הילך, היכא דחפר בה בורות שיחין ומערות, דלא הוי הילך. והראב"ד שם בהשגותיו, כתב וז"ל:

"נראין דברים שתבעו למלאות החפירות ולהשוות החצרות, אבל אם תבעו לשלם פחתו הרי הוא כשאר תביעות ממון, וכמי שאמר לו חבלת בי שתים והוא אומר לא חבלתי אלא אחת."

והרב המגיד שם חלק על הראב"ד, "שהרי אין ביד התובע להכריח את הנתבע למלאות לו את החפירות אלא אם רצה משלם לו נזקו והפסדו, הלכך מה לי תובעו למלאות מה לי תובעו בדמים", בתרוייהו הוי תביעת דמים הבאים מחמת קרקע. גם מדברי הר"ן בשבועות נראה דסובר שחולקים הרמב"ם והראב"ד בזה, אך בשינוי קצת ממש"כ המגיד, וז"ל:

"ואין זה מחוור דכיון דמ"מ בדמים הוא נפטר, תביעת דמים הוא".

(וכן הוא בדברי הר"ן בחידושו לב"מ ה,א ד"ה כי איצטריך). דבמגיד מבואר שאין הניזק יכול להכריח את המזיק למלאות החפירות, ומשמע שאין עליו חיוב כלל בזה. ובר"ן אפשר

שיש עליו חיוב אלא שאם שילם בדמים, נפטר ג"כ מחיובו כמזיק, דכל עוד לא שילם, חל עליו לכתחילה חיוב לתקן הנזק, וכאשר שילם לא ניתן כבר לחייבו, וכיון דיכול לפטור עצמו בדמים, הוי תביעת דמים דמחמת קרקע. אמנם בריטב"א בשבועות מב,ב (ד"ה ר"מ) מבואר כמגיד; "דההיא דחפר בה שיחין ומערות אינו יכול לטוענו מילוי החפירות כלל אלא נזק בעלמא ככל הנזיקין שבעולם". הרי שאין כאן אפילו תביעה למלאות החפירות, ובכל נזיקין התביעה היא תביעת תשלום דמים ולא מילוי החפירות. ובשטמ"ק בב"מ ה,א (ד"ה איצטריך) הביא תשובת הר"י מיגאש, וז"ל:

"איכא מאן דמפרש הא דאמרין כי איצטריך קרא למעוטי היכא דחפר בה בורות שיחין ומערות משום דלא ממונא קטעין ליה אלא תקוני בעלמא, דמשמע דכי מתקן להו להנהו בורות כגון דאייתי עפרא וקא מליינהו. אי נמי ההוא עפרא גופיה דנפק מינייהו קא מהדר ליה. והא מילתא משבשתא היא דלאו היינו טעמא דמילתא אלא משום דכי חפר בה בורות שיחין ומערות לאו הילך הוא דהא לאו היינו קרקע דקא טעין ליה, ומשום הכי איצטריך קרא למיעוטי למימרא דכהאי גוונא במטלטלין חייב שבועה דהו"ל מודה במקצת קרקע ופטור."

ונראה בבאור הדברים - דיש מי שפירש שאין כאן הילך כיון שיש כאן חיוב הגוף של המזיק לתקן, וכיון שטוענו לתקן שני בורות והלה מודה לו בתיקון בור אחד, אין כאן הילך, והו"א שיהיה כאן חיוב של שבועת מודה במקצת, על כך חידשה התורה שאין בכגון זה שבועת מודה במקצת. והר"י מיגאש סובר דהתביעה כאן היא תביעת ממון ולא תביעה על גוף הקרקע, דתובעו תשלום, ובכהאי גוונא במזיק מטלטלין היה חייב שבועת מודה במקצת, ואתא קרא ופטרו משבועה. ועיין בחזון איש ב"ק ו,ג (ד"ה והנה) שלמד בדברי הר"י מיגאש שאין עליו כל חיוב למלא החפירות;

"שאם עיקר חיובו למלא החפירה אלא שפודה עצמו בדמים, הדין נותן דכל זמן שלא שילם יהא חייב בנזקי הבור. ועוד, שאם עיקר חיובו למלא, הדין נותן דהו"ל תביעת קרקע ואין נשבעין עליה כמו שנקט הש"ך בפשיטות, אלא עיקר חיובו ממון כשאר נזיקין."

ונראה בבאור דבריו דמעיקרא אין עליו חיוב הגוף לתקן אלא הוי חיוב ממון, דאף במקום שאפשר לתקן, החיוב הוא חיוב ממון ולא חיוב הגוף לתקן. וכן נראה מהמשך דבריו:

"ולחאמור יש מקום לומר דאפילו נזק העומד ליתקן שמשלם דמי תיקונו ואין שמיין פחתא, מ"מ חשיבא תביעת ממון ולא תביעת קרקע כיון שמתחייב ממון כשעת הנזק ולא רמי עליה תיקונו כלל, ומ"מ כיון ששורש התביעה משום שעומד לתיקון י"ל דחשיב כתביעת קרקע."

ונראה לענ"ד דאפשר דהראשונים הנ"ל מודים דיש על המזיק חיוב לשלם את דמי תיקון החפץ הניזוק או דמי תיקון הקרקע, דהא דקיי"ל דשמין לניזק (ב"ק יא,א וש"ע חו"מ שפז,א) היינו דוקא באופן שאין אפשרות לתקן את החפץ הניזוק כגון בשבירת כליו, שאין בהם אלא שברים, או במיתת הבהמה, שאין אלא נבילה, משא"כ כשקיימת אפשרות לתיקון גם הראשונים הנ"ל מודים שיש עליו חיוב לתקן וכמש"כ הש"ך בחו"מ שפז,א ובסי' צה,יח.

אלא שהראשונים הנ"ל סברו שהחיוב לתקן שכתב הראב"ד הינו חיוב הגוף וסובר הראב"ד דכאשר חפר בורות שיחין ומערות החיוב של המזיק הוא חיוב הגוף לתקן, ובזה חלקו עליו הראשונים הנ"ל וסוברים דהתביעה היא תביעת דמים, הגם שתביעת הדמים - במקום שאפשר לתקן - הם דמי התיקון ולא שמין לניזק, מ"מ זו תביעת דמים, דמי התיקון, ובזה פטרה התורה, וע"כ לא סבירא להו חילוק הראב"ד דמה שפטרה התורה הוא רק באופן שתביעת הניזק היא תביעת הגוף, לבצע פעולה של מילוי החפירות, אבל בתביעת דמים לשלמן הו"ל ככל תביעת מטלטלין. וראית הראב"ד משתים חבלת בי ואינו מודה לו אלא באחת, דאינו תובעו לרפאותו אלא לשלם דמי ניזקו או דמי ריפוי (או חמשה דברים, כל מקרה לענינו), והוא הדין בתובעו לשלם דמי תיקון הקרקע שחפר. והראשונים החולקים ס"ל דאף שהוא תביעת דמים, מ"מ בכהאי גוונא פטרה התורה משבועה, דכיון שבא מחמת קרקע, התמעטו משבועת התורה. וזה הפרוש בדברי הר"ן; "דכיון דמ"מ בדמים הוא נפטר, תביעת דמים הוא", דאף דמודה לראב"ד שיש עליו חיוב לתקן את אשר חפר, מ"מ אין זה חיוב על גוף המזיק לבצע הפעולה אלא תביעת דמים רגילה - לשלם את אשר הזיק. וכן נראה גם בדברי הרב המגיד; "שהרי אין ביד התובע להכריח את הנתבע למלאות לו את החפירות אלא אם רצה משלם לו נזקו והפסדו... דגם למגיד יש עליו חיוב לשלם את תיקון אלא שאינו חיוב הגוף, וכנ"ל. וכן נראה מדברי הרשב"א בתשי' (ח"ב סי' שמג) בהשגתו על דברי הראב"ד דאינו מחוור, "דהרי אין עליו אלא תשלומי נזק ותשלומי נזק מטלטלין נינהו". והיינו דאין עליו חיוב הגוף, אך לענין החיוב לתקן במקום שאפשר לא פליג. ומ"מ מורם מהאמור דלכ"ע במקום שניתן לתקן יש חיוב על המזיק לשלם את מחיר תיקון הנזק.

אמנם מדברי הש"ך צה, יח שכתב דהני ראשונים חולקים על הראב"ד (והש"ך פסק כראב"ד וס"ל דאף לרמב"ם הדין כן), משמע דהני ראשונים ס"ל דאפילו אין חיוב לשלם תשלומי התיקון. ובהמשך דבריו כתב הש"ך דלדעת הראב"ד אינו חייב למלא החפירות בפועל אלא לשלם דמים, מ"מ ודאי בדמים שיתן לו ימלא החפירות והוי תביעת קרקע. ולכאורה נראה דאף הראשונים הנ"ל לא חלקו בזה להדיא על הראב"ד אלא במה דמשמע שיש חיוב על גוף המזיק למלא החפירות. ועיין בחזון איש ב"ק ו, ג מש"כ בדברי הש"ך. [ועיין עוד באבן האזל טוען ונטען ה, ב, ד"ה ובעיקר וד"ה ובזה] שכתב דלדברי הראב"ד מיירי באופן שהתביעה למלא החפירות פחותה מתביעת הממון לשלם דמי הנזק.].

ובתומים צה, ז הביא את המשנה למלך (טוען ונטען ה, ב) שכתב דאף לרמב"ם אם העפר בעין, חייב למלא החפירה. והתומים חלק עליו והוסיף, דאף דאינו יכול להכריחו למלא החפירה, מ"מ אם המזיק חפץ בכך, אין הניזק יכול להכריחו לשלם דמים. ע"כ הניזק תובעו על אחת משתים - או מלא העפר או שלם דמים, א"כ אין כאן תביעה ברורה בדמים, משא"כ בחבלה כיון דהוא מעוות לא יוכל לתקון, הוי תביעה ודאי בדמים. ובזה דחה את ראית הראב"ד משתים חבלת וכו'. ולכאורה משמעות התומים דבכל ענין יש חיוב תשלומים על התיקון, והשאלה היא רק אם חייב למלא או לשלם, וע"ע בתומים שם (אורים ס"ק כז).

וכדעת הש"ך נראה מדברי הנתיבות שמ, ג שכתב דאם עלה בבהמה מכה הצריכה ריפוי, שתחזור הבהמה לקדמותה ע"י הריפוי, ובלא הריפוי לא תחזור לקדמותה. "כ"ע מודים שצריך השומר או המזיק לשלם הריפוי". והביא הנתיבות מרדכי שכתב דאינו חייב בכהאי גוונא ריפוי, וביאר דבריו דדוקא באופן שתתפא מעצמה אלא שע"י הרופא יחיש ריפוי,

בכהאי גוונא ס"ל למרדכי דאינו חייב לרפאותה, אבל באופן שאינו יכול להחזירה לקדמותה אלא ע"י ריפוי, גם המרדכי מודה דחייב המזיק:

"דכל מזיק מחויב להחזיר הנזק שיהיה כמות שהוא בראשונה כל שניכר היזקו אף שלא נשתנה לגמרי."

ומבואר מהנתיבות שיש חיוב על שומר או מזיק להחזיר את החפץ השמור/ הניזוק למצבו הקודם והוא בכלל חיובי שומר או מזיק. אשר ע"כ גם בנידון שלפנינו יש חיוב על השוכר לתקן את הרכב ולשלם עבור תיקון באופן שיחזור הרכב למצבו הקודם, ומאחר וקודם לכן היה הרכב מבוטח באחריות החברה, ותיקון במוסד שאינו מוסמך ע"י החברה לא יחזיר את הרכב למצבו הקודם, דאף אם מהבחינה המכנית יחזור הרכב למצבו הקודם (דבר שאינו ברור כלל, ולא ניתן יהיה לבדוק את הדבר אלא לאחר זמן), מ"מ עצם העובדה כי הרכב יהיה ללא אחריות החברה, בניגוד למצבו קודם התאונה, אינו מהווה החזרת הרכב למצבו הקודם.

ב. להזיק לכתחילה בגרמא ובהיזק שאינו ניכר

ומה שטוען ראובן השוכר כי יש לפוטרו מאחר וכל מניעת האחריות הינה גרמא והיזק שאינו ניכר ואין לחייבו בזה, י"ל דפטור של גרמא והיזק שאינו ניכר הינו דוקא באופן שכבר נעשה הנזק, אבל בנדון שלפנינו חפץ ראובן לגרום לכתחילה נזק של גרמא והיזק שאינו ניכר. ויש לדון בזה, דהנה בגמרא ב"ב כב,ב על המשנה דמרחיקין הסולם מן השוכך ארבע אמות כדי שלא תקפוץ הנמיה, דאף דהוי גרמא, מ"מ גרמא בנזיקין אסור. וכן שם בגמ' כג,א בעורבים שבאו בעקבות מקיזי הדם וגרמו נזק לתמרים, דאף דמקיזי הדם הוי רק גרמא, מ"מ גרמא בנזיקין אסור. וכן הוסיף הגר"א בבאורו לשו"ע חו"מ שעח,א על הא דאיתא בשו"ע דאסור להזיק ממון חבירו, דאף בגרמא אסור, והראה מקורו לגמרא הנ"ל. ועין ברש"י (ב"ב כב,ב ד"ה גרמא) דאפילו למ"ד דלא דאין דינא דגרמי ופטור מלשלם, "אסור לגרום, וכשבא להעמיד גרמא להזיק, חבירו מעכב עליו". וכן כתב ביד רמ"ה בחידושו שם (סי' עח): "דאע"ג דפטור מתשלומין, איסורא איכא ואמטול הכי מיחייב לארחוקי". וכן שם בסי' קז.

ובשו"ע חו"מ לד, כב פסק דמוסר פחות מעכו"ם ופסול לעדות. ובתש"י פנים מאירות (ח"ב סי' צא) כתב דכיון שכתב הש"ך דדינא דגרמי אינו אלא מדרבנן, ומסור חייב מגרמי, א"כ פסולו מדרבנן ובעי הכרזה. ובשער המשפט לד, יג הקשה דאף לשיטת הפוסקים דאינו אלא מדרבנן היינו חיוב התשלומים דלאו מזיק גמור הוא, "אבל מ"מ י"ל דאף מדאורייתא אסור לגרום היזק לחבירו", וראה מהא דגרמא בנזיקין אסור. והביא שער המשפט ראייה לפנים מאירות מדברי רש"י בגיטין נג,ב דמטמא ומדמע ומנסך שהם היזק שאינו ניכר, כיון דלאו שמיה היזק אין בהיזקם איסור דאורייתא אלא איסור דרבנן. וס"ל דהוא הדין למזיק בגרמא דהוי דרבנן. וכן מבואר בפני יהושע (גיטין נג,ב ד"ה רש"י), וז"ל:

"דאכתי היה מקום לומר דנהי דאין כאן איסורא דאורייתא במטמא ומדמע, אפילו הכי יש כאן איסור דאורייתא להזיק ממון חבירו. וע"ז כתב רש"י ז"ל כיון דלא שמיה היזק אין כאן איסורא דאורייתא."

ובאמרי בינה (עדות ס"י לד) הביא דבריהם וכתב דהדבר תימא דליכא איסור מהתורה להזיק לחבירו בהזיק שאינו ניכר. והביא מהיש"ש (ב"ק י, כג) דיש בדבר איסור של ואהבת לרעך כמוך. והוסיף האמרי בינה מקור נוסף לאיסור הזיק שאינו ניכר, וז"ל:

"דהתורה רמזה לנו לחוס על ממון של ישראל שלא יעשה גורם אף להזיק שאינו ניכר מדכתיב, וצוה הכהן ופינו את הבית, ודרשו חז"ל, על מה חסה התורה, לא חסה רק על כלי חרס שאין לו טהרה, שלא יאמר הכהן לטמא את הנגע ויהיה הבית טמא והכלים שבתוכה. הרי גילה לנו תורתנו הקדושה לחוס על ממון של ישראל שלא לגרום אף להזיק שאינו ניכר, היינו לגרום שיטמא הכלי חרס שבתוך בית המנוגע. והעובר על זה ומפסיד לחבירו ודאי עובר על איסור תורה, כי דרכיה דרכי נעם."

ובתש"ו בית יצחק (יור"ד ח"א מט, יב) כתב דאף לרש"י י"ל דדוקא מטמא ומדמע לא הוי איסור דאורייתא, דמדמע לא הוי רק איסור דרבנן, דמדאורייתא מין במינו בטל הרוב לרבי מאיר, ומטמא מיירי בטומאה דרבנן, אבל במזיק בגרמא אסור מדאורייתא. אך י"ל דנהי דלא אסור רק מדרבנן, מ"מ כיון שגרם הזיק לחבירו מדרבנן, עובר על איסור דאורייתא של ואהבת לרעך כמוך או על לפני עיור.

והנה כל מחלוקתם הינה אם הוי איסור תורה או איסור דרבנן, אבל אליבא דכ"ע אסור לגרום הזיק לחבירו ואפילו הזיק שאינו ניכר, לכל הפחות מדרבנן. לפ"ז בנידון שלפנינו אין כל היתר לגרום לניזק לכתחילה נזק בפקיעת אחריות החברה ע"י תיקון הרכב במוסד שאינו מורשה.

מה עוד דלעצם הדבר אם נתיר לו לתקן את הרכב במוסד שאינו מורשה, קיים חשש שהתיקון לא יהיה ראוי, והליקויים יתגלו מאוחר יותר ולא יהיו ניתנים להוכחת תביעה, ובכך לא החזיר ותיקן הרכב. ועוד, דבנדו"ד אם נשום את הנזק לפי מחיר הרכב קודם הנזק ומחירו אחר הנזק, דהיינו כמה היה נמכר קודם הנזק וכמה ימכר אחריו, ברור שיחשוב הקונה לפי מחיר תיקון הרכב במוסד מורשה, ויוריד ממחיר המחירון את מחיר התיקון הנ"ל, ועוד כהנה על טירחתו בתיקון הרכב, בפרט ברכב חדש. על-כן בכל אנפין רשאי הניזק לתקן את הרכב במוסד החברה או במוסד מורשה, ועל המזיק לשלם את מחיר התיקון.

[במאמר מוסגר אביא מה שנשאלתי בעבר ע"י בעל רכב שניזוק, ותובע את חבירו בתשלום, והמזיק עונה כי יביא קבלה ממוסד וישלם לו, והניזק טוען שאינו חפץ לתקן אך חפץ שישלם לו לפי ירידת ערך הרכב. דהנה בדין חובל איתא בב"ק פה"א ונפסק בשו"ע חו"מ תכ, כג דאם אמר הנחבל לחובל שיתן לו שכר הרופא וירפא הנחבל את עצמו, יכול החובל לומר לו שמא לא תרפא עצמך יפה ויקראו לי מזיק לעולם (לש' הגמ' - כל שכן דפשעת בנפשך וקרו לי שור המזיק). דברים אלו אמורים דוקא בחובל ומזיק בגופו של חבירו, אבל במזיק ממון חבירו אין זה גנאי אם לא יתקן, וע"כ יכול לדרוש שישלם לו את הפחת בין שומתו קודם הנזק לשומה שאחר הנזק וכמבואר בשו"ע חו"מ שפז, א. אמנם זכותו של המזיק לשלם את מחיר התיקון, אם הוא פחות ממחיר שומת הנזק, דיכול המזיק לדרוש לתקן, וכמש"כ לעיל מהגרא"ז באבן האזל טוען ונטען ה, ב. ואף למה שהבאנו לעיל מהתומים צה, ז שיכול הניזק לדרוש לתקן החפץ, היינו לתשלום דמי התיקון כשהוא פחות משומת הנזק, אך אין מקום

לחייב תיקון בפועל. וא"כ אם שומת התיקון פחותה משומת הנזק, יפרע לו כשומת התיקון, אך מ"מ אינו חייב לתקן בפועל.

עוד נשאלתי במי שתיקן את הרכב באמצעות מכונאי לא מוסמך וללא קבלה, וטוען המזיק שתי טענות: א - שאינו מאמין לניזק לעלות התיקון, וכן אינו מאמין לבעל המוסך. ב - הוא חושש שהתיקון לא בוצע כראוי, ויחזור אח"כ הניזק עליו ויתבעהו בשנית. והנה נראה דכיון דהנזק ידוע במדויק, ניתן לשום מה מחיר התיקון בשוק, ואין צורך בזה לקבלה. ואם יש מחלוקת על מהות הנזק, חובת הראיה על המזיק. ובענין טענתו כי התיקון לא בוצע כראוי, סגי בכך שיחתום לו הניזק שאין לו יותר תביעות על המזיק. ואין כאן טענה שיצטרך לשמור שוברו לעולם, דבזה נראה דסגי בשמירה של עד שנה, דמעבר לזה אין מקום לאחריות המזיק.]

לאור האמור לעיל על ראובן לשלם את מחיר תיקון הרכב שיבוצע במוסך מורשה.

מסקנות

- א. מי שתובע את חברו על שהזיק קרקע והמזיק מודה במקצת וכופר במקצת, אין על המזיק שבועה דאורייתא אלא רק שבועת היסט.
- ב. יש ראשונים הסוברים דכל זה הוא דוקא אם תבעו למלא חפירות הקרקע, אבל בתביעת דמים, חייב שבועת מודה במקצת.
- ג. מדברי הראשונים נראה דבכל מקרה שקיימת אפשרות לתקן החפץ שניזוק, יש על המזיק חיוב לתקן.
- ד. דעת הש"ך והנתיבות דיש על המזיק חיוב להחזיר את החפץ הניזוק למצבו הקודם.
- ה. אף דקיי"ל גרמא בנזיקין פטור, מ"מ אסור להזיק חברו בגרמא. י"א שאיסור זה מדאורייתא.
- ו. י"א שהאיסור להזיק בגרמא ובהיזק שאינו ניכר הוא מואהבת לרעך כמוך, ומזה שחסה התורה על ממון ישראל בכלים הנמצאים בבית המנוגע.
- ז. יכול הניזק לתבוע את ירידת ערך החפץ, ולא שיתקן בפועל את החפץ. וזה דלא כבחובל, דנזקי גוף שאני.
- ח. כשקיים חשש שמוסך הניזק לא תיקן כראוי, יכול המזיק לתבוע מהניזק שיחתום בזמן התשלום שאין לו יותר תביעות בגין תיקון זה.